

доказування в судочинстві зазнають корінних змін. Сліди пам'яті будуть фіксувати і вилучати із джерела технічними засобами. Це буде революція в доказуванні і встановленні істини. Зміниться тактика роботи зі слідами пам'яті [3, с. 185].

Слід пам'яті – уявний образ становить реальну зміну – реальний слід у матеріальному субстраті головного мозку людини. Звідси некоректно називати уявний образ ідеальним слідом або поділяти сліди на ідеальні та матеріальні.

Список бібліографічних посилань: 1. Специализированный курс криминалистики: учебник. Киев: НИИРЮ Киев. высшей шк. МВД СССР, 1987. 384 с. 2. Салтевский М. В. Криминалістика. В современном изложении юристов. Харьков: Рубикон, 1996. 432 с. 3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

Одержано 04.10.2017

УДК 343

Євген Дмитрович ЛУК'ЯНЧИКОВ,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного права та права
інтелектуальної власності Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО В РОЗРОБКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ОДОРОЛОГІЇ

Дослідження з використання запаху людини для її розшуку та ідентифікації проводяться в багатьох країнах світу. Криміналістична одорологія сьогодні вже має свою історію, а усього пів століття тому про неї не згадувалось у підручниках з криміналістики. Так, у підручнику «Криміналістика» виданому 1976 р. Ленінградським державним університетом у главі 10 «Трасологія» виділено самостійний підрозділ «інші сліди». У ньому розглядаються інші речові сліди, що мають криміналістичне значення: мікросліди, сліди нашарувань, мікрочастинки, сліди біологічного походження (крові, слини, сперми, сечі, волосся). Про сліди запаху не згадується.

У цей же час у Київській вищій школі МВС СРСР (Національна академія внутрішніх справ) М. В. Салтевським видано лекцію «Криминалистическая одорология (работа с запаховыми следами)». З цього часу питання про дослідження слідів запаху з метою розкриття злочинів знаходять відображення в усіх посібниках і підручниках, які були підготовлені М. В. Салтевським.

З метою поширення знань про можливості використання запахових слідів в роботі оперативних і слідчих підрозділів М. В. Салтевський 1982 року підготував лекцію для слухачів факультету підвищення кваліфікації [1]. Через декілька років підготовлено підручник, в якому у самостійному розділі розкрито питання про засоби та прийоми роботи з запаховими слідами, а також дослідження і використання запахових слідів [2, с. 139–145].

М. В. Салтевський був активним провідником знань про можливості та порядок використання запахових слідів у практичну діяльність правоохоронних органів. Надовго запам'яталися заходи, які він організовував. Про один із них слід навести відомості, що дозволить усім присутнім на ньому згадати цього видатного науковця. У дев'яності роки минулого століття М. В. Салтевський працював на кафедрі криміналістики КВШ МВС СРСР. На захід запросили слухачів цього навчального закладу, а також представників кінологічної служби УМВС у м. Києві. Зала вміщувала понад 300 слухачів. Останнього, хто входив до зали, запросили зачинити двері. Через деякий час на ручку, якої торкалася ця особа, поклали шматок фланелевої тканини та накрили фольгою. Після виступів декількох осіб з повідомленнями про можливості одорологічних досліджень (приблизно півтори години) запросили з зали сім осіб, серед яких був слухач, що останнім торкався ручки дверей.

Кожному запропонували зняти краватку і покласти на підлогу перед собою. Не можна передати враження присутніх, коли службово-розшуковий собака безпомилково зупинився перед предметом, що належав слухачу, запах якого вилучили з дверної ручки.

Під керівництвом М. В. Салтевського тривалий час працювала група слухачів денної та заочної форм навчання. До її складу входили представники кінологічного центру м. Києва. Разом з М. В. Салтевським ними розроблено варіант кінологічної валізи, яка застосовувалася під час огляду місця події. Наявні у ній інструменти дозволяли вилучати та консервувати сліди запаху, які залишала особа на місці злочину.

Не можна переоцінити внесок М. В. Салтевського у підготовку науковців, які обіймалися проблемами криміналістичної одорології. Так, 2003 р. до спеціалізованої вченої ради в Національній академії внутрішніх справ була подана дисертація В. Д. Басая «Основи криміналістичної одорології» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Офіційним опонентом по ній спеціалізована вчена рада без вагань призначила М. В. Салтевського, який здійснив глибокий аналіз проведеного дослідження та дійшов висновку про відповідність його вимогам до робіт подібного типу.

Сьогодні здобутки М. В. Салтевського розвивають його учні П. Д. Біленчук, В. М. Глібко, В. Д. Сало та інші. Рекомендації М. В. Салтевського щодо використання запахових слідів у розкритті та розслідуванні злочинів знаходять своє впровадження в практику органів Національної поліції України.

Разом з тим слід зазначити, що низка проблемних питань потребує подальшого дослідження та розв'язання. В першу чергу мова йде про визначення правової природи інформації, отриманої застосуванням цього методу. Після низки проведених досліджень М. В. Салтевський пише, що нюх відповідним чином дресированої собаки слід інтерпретувати як біологічний «інструмент» в руках спеціаліста, що досліджує джерело запаху. Подібно спеціалісту, який застосовує хроматограф, він також досліджує у джерелі пахучу речовину за допомогою свого «інструменту», яким володіє так само, як експерт хроматографом. Тому вилучена інформація в обох випадках повинна мати однакове процесуальне значення [3, с. 289–290].

З наведеного припустимо дійти висновку, що інформацію, яку одержують в процесі застосування одорологічного методу дослідження автор відносить до процесуальної, що дозволяє використовувати її в процесі доказування.

Інші науковці стриманіше ставилися до оцінки правової природи інформації, отриманої одорологічним методом. Разом з тим акцентували увагу на його перспективи і пов'язували з розробкою та створенням відповідних інструментальних методів дослідження [4, с. 142].

Третю групу складають прихильники використання результатів одорологічного дослідження в процесі доказування. Так, Р. С. Белкін, аналізуючи дану проблему пропонує можливі шляхи її вирішення для використання запахових слідів в розкритті і розслідуванні злочинів [5, с. 78–80].

Невирішеність цього принципового питання породжує дискусії щодо можливості і форм застосування даного методу в кримінально-процесуальній діяльності. В першу чергу це стосується одорологічної вибірки, яку намагаються подати у вигляді нової слідчої дії, а її результати розглядати як докази у кримінальному провадженні. Певною мірою це можна пояснити недостатньою науковою розробкою теорії запахів. Якби усе було досліджено на достатньому науковому рівні, це виключило б сперечання навколо досліджень пахучих речовин і не викликало будь-яких заперечень. Але сьогодні доводиться чути докори на адресу теорії доказів у її консерватизмі і гальмуванні у боротьбі зі злочинністю. Слушним з цього приводу є зауваження Д. В. Зотова, який зазначає, що поряд з науково-обґрунтованими досягненнями науки і техніки в сферу кримінального судочинства намагаються потрапити хоч і прогресивні, але такі, що не володіють якістю достовірності, дійсної науковості знання і технічні засоби. Все частіше лунають заклики про запровадження в доказування гіпнозу, обговорюються позитивні сторони одорологічної експертизи, не змовкають дискусії про використання поліграфу. Ці та інші, нерідко сумнівні рекомендації знаходять своїх прихильників не лише серед практичних співробітників, але і науковців-процесуалістів, криміналістів, законодавців. Це як раз і пояснює закостенілість, а інколи і догматизм теорії доказів, які частенько себе виправдовують [6, с. 109].

Слід зазначити, що чинний КПК України і сьогодні не забороняє використовувати наукові, технічні або інші спеціальні знання, якщо вони потрібні для вирішення певних питань при провадженні. Передбачається і процесуальна форма використання таких знань – судова експертиза (ст. 242 КПК України). Перешкодою на шляху застосування тих чи інших знань в судочинстві може бути рівень їх наукової доведеності, обґрунтованості.

Нам не зустрілися випадки, коли б результати проведених досліджень за розробленими науковими методиками викликали заперечення і неприйняття як доказів. Мова може йти лише про їх оцінку в сукупності з усіма іншими доказами за внутрішнім переконанням слідчого (судді).

Таким чином, вирішення проблем застосування в процесі доказування результатів дослідження пахучих речовин лежить не в законодавчій, а в науковій сфері. Мені можуть заперечити наявністю значної кількості наукових робіт з даної проблеми. Але усі вони ґрунтуються на аналізі та узагальненні думок інших науковців, більшість з яких не є спеціалістами в галузі біології, хімії, фізики. В окремих випадках для висновків про мотивацію поведінки біологічного детектора використовуються спостереження кінологів. Але наукове пояснення з виявленням закономірностей поведінки тварин не наводиться.

Мабуть прийшов час перейти від сперечань до конкретної практичної роботи по відродженню одорологічних лабораторій у Житомирі, Вінниці та інших центрах. До цієї роботи залучати не лише кінологів, а спеціалістів в галузі біології, хімії, медицини, генетики тощо, які володіють певними знаннями про механізм і закономірності утворення пахучих слідів та можуть запропонувати сучасні наукові методики їх дослідження. Дослідження пахучих слідів об'єктів з побутового рівня, коли головна роль належить біодетектору, перевести на науковий. Тоді само-собой зніметься питання про можливість використання результатів таких досліджень в кримінальному судочинстві, а поки що доводиться чути лише докори на консервативність теорії доказів, її гальмуючу роль у протидії злочинності.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевский М. В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений. Киев: КВШ МВД СССР, 1982. 52 с. 2. Специализированный курс криминалистики: учебник / за ред. М. В. Салтевского. Киев: НИИРЮ КВШ МВД СССР, 1987. 384 с. 3. Салтевский М. В. Криминалистика: учеб.-практ. пособие. Харьков: Рубикон, 1997. 432 с. 4. Федоров Г. В. Одрология в борьбе с преступностью: учеб. пособие. Минск: Акад. МВД Республики Беларусь, 1999. 64 с. 5. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М.: Юристъ, 1997. 480 с. 6. Зотов Д. В. Р. С. Белкин о сущности и последствиях научно-технического прогресса. 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2002. С. 99–110.

Одержано 29.09.2017

УДК 343.98

Владимир Михайлович МЕШКОВ,
доктор юридических наук, профессор

К 100-ЛЕТИЮ ПРОФЕССОРА МИХАИЛА ВАСИЛЬЕВИЧА САЛТЕВСКОГО

Моя научная деятельность самыми тесными узами связана с украинскими криминалистами. Началом этому послужило моё обучение в адъюнктуре Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского и защита кандидатской диссертации в этом вузе по теме: «Установление фактора времени при расследовании преступлений». С тех пор прошло много лет, но до сих пор я благодарен представителям украинской криминалистической школы, и в первую очередь – моему руководителю, профессору Михаилу Васильевичу Салтевскому, который привил мне навыки научной деятельности.